

C. SALLVSTI CRISPI

CATILINA · IVGVRTA

HISTORIARVM FRAGMENTA
SELECTA

APPENDIX SALLVSTIANA

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

L. D. REYNOLDS

COLLEGII AENEI NASI APVD
OXONIENSES SOCIVS

OXONII

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

MCMXCI

SIGLA

X — consensus codicum PABC

α — consensus codicum PA

P — Parisinus lat. 16024 s. IX

A — Parisinus lat. 16025 s. IX

β — consensus codicum BC

B — Basileensis AN IV 11 s. XI

C — Parisinus lat. 6085 s. XI

Y — consensus codicum NKHDF

δ — consensus codicum NK

N — Vaticanus Pal. lat. 889 s. X

K — Vaticanus Pal. lat. 887 s. XI

γ — consensus codicum HDF

H — Berolinensis Phillippsianus 1902 s. XI

ϵ — consensus codicum DF

D — Parisinus lat. 10195 s. X

F — Hauniensis Fabricianus 25 2° s. XI

Paucis locis citavi Parisinum lat. 5748 (s. X — Q, e β deriuatum) et Leidensem Voss. Lat. O. 73 (s. XI/XII — l, ex α deriuatum), sicubi aliquid boni adferre uidentur uel lectiones aliorum codicum confirmare.

ω — codicum horum omnium consensus

In his libris uel omnino deficiunt uel posterius addita sunt *Jug.* 103, 2 *quinque delegit* . . . 112, 3 *et ratam*. In qua particula recensenda e codicibus siue suppletis siue integris adhibentur:

s — Lipsiensis Rep. 1. 2° 4 s. XI

C — Parisinus lat. 6085 s. XI

b — Albae-Julienensis Batthyanianus III. 79 s. XI

SIGLA

n	— Parisinus lat. 6086	S. XI
r	— Remensis 1329	S. XI
F	— Hauniensis Fabricianus 25 2°	S. XI
R	— Vaticanus lat. 3325	S. XII
H	— Berolinensis Phillippsianus 1902	S. XI
Q	— Parisinus lat. 5748	S. X
D	— Parisinus lat. 10195	S. X

θ — consensus codicum sCbnr

η — consensus codicum HQD

ω — omnium horum codicum consensus

Suo quisque loco adhibentur testes antiquiores:

Π ₁	— P. Ant. 154	S. IV/V
Π ₂	— Berolinensis lat. 4° 914	S. IV
Π ₃	— PSI 110	S. V
Π ₄	— Bodleianus Lat. class. e. 20(P)	S. V

In orationibus et epistulis accedit

V	— Vaticanus lat. 3864	S. IX
---	-----------------------	-------

Ω — omnium codicum consensus

ς — lectiones in uno uel pluribus codicibus recentioribus inuentae

P¹ A¹ etc. — P A etc. nondum correcti

P² A² etc. — P A etc. a secunda manu correcti

3 posse. Quod si regum atque imperatorum animi uirtus in
pace ita ut in bello ualeret, aequabilius atque constantius
sese res humanae haberent, neque aliud alio ferri neque
4 mutari ac misceri omnia cerneret. Nam imperium facile iis
5 artibus retinetur quibus initio partum est; uerum ubi pro
labore desidia, pro continentia et aequitate lubido atque
superbia inuasere, fortuna simul cum moribus inmutatur.
6 Ita imperium semper ad optimum quemque a minus bono
transfertur.

7 Quae homines arant nauigant aedificant, uirtuti omnia 10
8 parent. Sed multi mortales, dediti uentri atque somno,
indocti incultique uitam sicuti peregrinantes transiere;
quibus profecto contra naturam corpus uoluptati, anima
oneri fuit. Eorum ego uitam mortemque iuxta aestumo,
9 quoniam de utraque siletur. Verum enim uero is demum 15
mihi uiuere atque frui anima uidetur qui aliquo negotio
intentus praeclari facinoris aut artis bonae famam quaerit.

Sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit.
3 Pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere
haud absurdum est; uel pace uel bello clarum fieri licet; et
qui fecere et qui facta aliorum scripsere multi laudantur.
2 Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequitur
scriptorem et auctorem rerum, tamen in primis arduum
uidetur res gestas scribere: primum quod facta dictis
exaequanda sunt, dehinc quia plerique quae delicta repre- 14
henderis maleuolentia et inuidia dicta putant, ubi de
magna uirtute atque gloria bonorum memores, quae sibi

2 aequalius P¹C¹; aequalibus A
10 homines N¹ e. omnes ω
433-32: transire A¹; transigere N¹, Don. Ter. Ph. 605 (sed transierunt Don.
cod. O), Seru. auct. G. 1. 3. cf. Tac. Ger. 15. 1: transigere PA²βγ
14 ergo HDF¹
22 sequatur A²βF
15 2 codd. VP. Char. i. 215. 28: actorem AB¹C²De, Gell. cod. R (cf. I. 1. 4. II 2
43) 24 factis dicta A¹C¹
Greg. Tur. Hist. Franc. 4. 13, p. 151. 5, cf. Liu. 6. 20. 8, Plin. Ep. 8. 4. 3: exae-
quanda A¹C¹KH, codd. Gell. 4. 15. 2 dehinc] dein Gell. (cf. I. 5. 1, 19. 6)

quisque facilia factu putat, aequo animo accipit, supra ea
ueluti ficta pro falsis ducit.

Sed ego adulescentulus initio, sicuti plerique, studio ad 3
rem publicam latus sum, ibique mihi multa aduersa fuere.
5 Nam pro pudore, pro abstinentia, pro uirtute audacia
largitio avaritia uigebant. Quae tametsi animus asperna- 4
batur insolens malarum artium, tamen inter tanta uitia
inebecilla aetas ambitione corrupta tenebatur; ac me, quom 5
ab reliquorum malis moribus dissentirem, nihilo minus
10 honoris cupido eadem qua ceteros fama atque inuidia
uexabat. Igitur ubi animus ex multis miseriis atque 4
periculis requieuit et mihi relicuam aetatem a re publica
procul habendam decreui, non fuit consilium socordia
atque desidia bonum otium conterere, neque uero agrum
15 colundo aut uenando, seruilibus officiis intentum aetatem
agere; sed a quo incepto studioque me ambitio mala 2
detinuerat, eodem regressus statui res gestas populi
Romani carptim, ut quaeque memoria digna uidebantur,
perscribere, eo magis quod mihi a spe metu partibus rei
20 publicae animus liber erat.

Igitur de Catilinae coniuratione quam uerissime potero 3
paucis absoluam; nam id facinus in primis ego memora- 4
bile existumo sceleris atque periculi nouitate. De quoius 5
hominis moribus pauca prius explananda sunt quam
45 initium narrandi faciam.

L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna ui et animi 5
et corporis, sed ingenio malo prauoque. Huic ab adu- 2
lescentia bella intestina caedes rapinae discordia ciuili
grata fuere, ibique iuuentutem suam exercuit. Corpus 3
30 patiens inediae algoris uigiliae supra quam quouiam
credibile est. Animus audax subdolus uarius, quoius rei 4
lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens sui

10 qua 5: quae ω
30 cuiquam eras. A, om. C: cuique N
31-2 culus rei libet aN, Non. 439. 25 (cf. E. 2. 1. 4): cuius libet rei A²βKγ

profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae,
 5 sapientiae parum. Vastus animus inmoderata incredibilia
 6 nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L.
 Sullae lubido maxuma inuaserat rei publicae capiundae,
 neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum
 7 pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis
 magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et
 conscientia scelerum, quae utraque iis artibus auxerat
 8 quas supra memoravi. Incitabant praeterea corrupti ciui-
 tatis mores, quos pessuma ac diuorsa inter se mala, luxuria 10
 atque auaritia, uexabant.

9 Res ipsa hortari uidetur, quoniam de moribus ciuitatis
 tempus admonuit, supra repetere ac paucis instituta
 maiorum domi militiaeque, quo modo rem publicam
 habuerint quantamque reliquerint, ut paulatim inmutata 15
 ex pulcherruma (atque optuma) pessuma ac flagitiosis-
 summa facta sit, disserere.

6 Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque
 habuere initio Troiani qui Aenea duce profugi sedibus
 incertis uagabantur, cumque iis Aborigines, genus homi- 20
 num agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque
 2 solum. Hi postquam in una moenia conuenere, dispari
 genere, dissimili lingua, alius alio more uiuentes, incredi-
 bile memoratu est quam facile coaluerint; ita breui multi-
 3 tudo diuorsa atque uaga concordia ciuitas facta erat. Sed 25
 postquam res eorum ciuibus moribus agris aucta satis
 prospera satisque pollens uidebatur, sicuti pleraque
 4 mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta est. Igitur
 reges populique finitimi bello temptare, pauci ex amicis
 auxilio esse; nam ceteri metu perculsi a periculis aberant. 30

1 eloquentiae Val. Prob. ap. Gell. 1. 15. 18

K¹: mutata Aug. Ciu. 2. 18

om. ω

18 sicut. 8P

21 agrestium e

24-5 ita breui . . . facta erat Π₄, Aug. Ep. 138. 10, 5, sed facta est Π₄ et aliquot

15 et ut β imminuta

16 atque optuma suppl. Aug. 5 (cf. 10. 6):

20 cumque] et cum Seru. A. 7 678

23 alius Π₄, codd. plerique: alii B¹N¹

5: om. ω

semper illis reges tetrarchae uestigiales esse, populi
nationes stipendia pendere; ceteri omnes, strenui boni,
nobiles atque ignobiles, uolgens fuimus sine gratia, sine
auctoritate, iis obnoxii quibus, si res publica ualeret,
8 formidini essemus. Itaque omnis gratia potentia honos
diuitiae apud illos sunt aut ubi illi uolunt: nobis reliquere
pericula repulsas iudicia egestatem.

9 'Quae quo usque tandem patiemini, o fortissimi uiri?
Nonne emori per uirtutem praestat quam uitam miseram
atque inhonestam, ubi alienae superbiae ludibrio fueris, 10
per dedecus amittere? Verum enim uero, pro deum atque
hominum fidem, uictoria in manu nobis est: uiget aetas,
animus ualet; contra illis annis atque diuitiis omnia con-
sensuerunt. Tantummodo incepto opus est, cetera res
11 expediet. Etenim quis mortalium quod uirile ingenium est
tolerare potest illis diuitias superare quas profundant in
extruendo mari et montibus coaequandis, nobis rem
familiarem etiam ad necessaria deesse? Illos binas aut
amplius domos continuare, nobis larem familiarem nus-
12 quam ullum esse? Quomodo tabulas signa torqueata emunt,
noua diruunt, alia aedificant, postremo omnibus modis
pecuniam trahunt uexant, tamen summa lubricine diuitias
13 suas uincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris aer
alienum, mala res, spes multo asperior: denique quid
relicui habemus praeter miseram animam?

14 'Quin igitur expergiscimini? En illa, illa quam saepe
optastis libertas, praeterea diuitiae decus gloria in oculis
15 sita sunt: fortuna omnia ea uictoribus praemia posuit. Res
tempus, pericula egestas, belli spolia magnifica magis quam
16 oratio mea uos hortantur. Vel imperatore uel milite me

utimini: neque animus neque corpus a uobis aberit. Haec 17
ipsa, ut spero, uobiscum una consul agam, nisi forte me ani-
mus fallit et uos seruire magis quam imperare parati estis.'

Postquam accepere ea homines quibus mala abunde 21
5 omnia erant, sed neque res neque spes bona ulla, tametsi
illis quietam mouere magna merces uidebatur, tamen postu-
lauere plerique ut proponeret quae condicio belli foret,
quae praemia armis peterent, quid ubique opis aut spei
haberent. Tum Catilina polliceri tabulas nouas, proscripti- 2
10 tionem locupletium, magistratus sacerdotia rapinas, alia
omnia quae bellum atque libido uictorum fert. Praeterea 3
esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauretania cum
exercitu P. Sittium Nucerinum, consili sui participes;
petere consulatum C. Antonium, quem sibi conlegam fore
15 speraret, hominem et familiarem et omnibus necessi-
tudinibus circumuentum; cum eo se consulem initium
agundi facturum. Ad hoc maledictis increpabat omnis 4
bonos, suorum unum quemque nominans laudare;
admonebat alium egestatis, alium cupiditatis suae, com-
20 pluris periculi aut ignominiae, multos uictoriae Sullanae,
quibus ea praedae fuerat. Postquam omnium animos 5
alacris uidet, cohortatus ut petitionem suam curae habe-
rent, conuentum dimisit.

Fuere ea tempestate qui dicerent Catilinam, oratione 22
25 habita, quomodo ad ius iurandum popularis sceleris sui
adigeret, humani corporis sanguinem uino permixtum in
pateris circumtulisse; inde quomodo post execrationem 2
omnes degustauissent, sicuti in sollemnibus sacris fieri
consuevit, aperuisse consilium suum [atque eo dictitare
30 fecisse] quo inter se fidi magis forent, alius alii tanti

1 utimini XNHF²: utemini VP²K² 11 uictorum libido AC
13 sirtium PB: sirtium A²CNH: sirtum K: sirtum e: sirtum A¹ 16 se om.
PB¹. exp. D. consule N²K²e 26 adigeret Eugraph. Ter. Ph. 35: adiceret
w 29-30 atque eo dictitare (dictum est in ras. N, dictare K¹) fecisse
w: atque eo fecisse Selling: atque eo se fecisse Summers: idque eo dicitur
fecisse Bergk: idque eo fecisse Wirz: del. Ritschl 30 magis fidi BK²

2-3 boni atque strenui nobiles et ignobiles F 6 relinquere
PB¹C 6-7 pericula reliquere e 8 o om. A¹N: o fortissimi
om. P¹ 12 nobis aNs, Prisc. iii. 364. 7 (ubi nobis in manu) uobis
VP²A²BKH 22 summa tamen e 26 en om. FA¹ illa semel
B¹K²HDF¹ 30 hortantur VP²: -entur w

- 3 facinoris conscii. Nonnulli ficta et haec et multa praeterea existumabant ab iis qui Ciceronis inuidiam, quae postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum qui poenas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parum con
- 23 Sed in ea coniuratione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus, quem 2 censores senatu probri gratia mouerant. Huic homini non minor uanitas inerat quam audacia: neque reticere quae audierat neque suamet ipse scelera occultare, prorsus 10 neque dicere neque facere quicquam pensi habebat. Erat ei cum Fulvia, muliere nobili, stupri uetus consuetudo; quoi cum minus gratus esset quia inopia minus largiri poterat, repente glorians maria montisque polliceri coepit et minari interdum ferro, ni sibi obnoxia foret, postremo 15 ferocius agitare quam solitus erat. At Fulvia insolentiae Curi causa cognita tale periculum rei publicae haud occultum habuit, sed sublato auctore de Catilinae coniuratione quae quoque modo audierat compluribus narrauit.
- 5 Ea res in primis studia hominum adcendit ad consu- 20 latum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas inuidia aestuabat, et quasi pollui consulatum credebant, si cum quamuis egregius homo nouos adeptus foret; sed ubi periculum aduenit, inuidia atque superbia post fuere.
- 24 Igitur comitiis habitis consules declarantur M. Tullius et C. Antonius; quod factum primo popularis coniurationis 2 concusserat. Neque tamen Catilinae furor minuebatur.

sed in dies plura agitare, arma per Italiam locis opportunis parare, pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam Faesulas ad Manlium quendam portare, qui postea princeps fuit belli faciundi. Ea tempestate pluri- 3 mos quouisqu

mulieres etiam aliquot, quae primo ingentis sumptus stupro corporis tolerauerant, post, ubi aetas tantummodo quaestui neque luxuriae modum fecerat, aes alienum grande conflauerant. Per eas se Catilina credebatur posse 4 seruitia urbana sollicitare, urbem incendere, uiros earum uel adiungere sibi uel interficere.

Sed in iis erat Sempronia, quae multa saepe uiriliter 25 audaciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque 2 forma, praeterea uiro liberis satis fortunata fuit; litteris 15 Graecis [et] Latinis docta, psallere [et] saltare elegantius quam necesse est probae, multa alia quae instrumenta luxuriae sunt. Sed ei cariora semper omnia quam decus 3 atque pudicitia fuit; pecuniae an famae minus parceret haud facile discerneres; libido sic adcensa ut saepius 20 peteret uiros quam peteretur. Sed ea saepe antehac fidem 4 prodiderat, creditum abiurauerat, caedis conscia fuerat: luxuria atque inopia praeceps abierat. Verum ingenium 5 eius haud absurdum: posse uersus facere, iocum mouere, sermone uti uel modesto uel molli uel procaci; prorsus 25 multae facetiae multusque lepos inerat.

His rebus comparatis Catilina nihilo minus in proximo 26 mum annum consulatum petebat, sperans, si designatus

2 aestimabant e
23. Arus. vii. 473. 28, Eugraph. Ter. An. 97: uiro atque rell. codd., Prisc. iii. 286.
6
15 inter] etiam Gell. 6. 17. 7
ni F
AC¹8D¹F¹: quomodo Pe: et quomodo BC¹: ras. in H
PB¹Y: -iam AB
7 atque om. H¹DF¹
10 sua et A¹B¹C¹N¹
ni sibi PBC¹K, Gell.: nisi AC¹NHD¹
16 insolentiae N¹r: -tia ω
19 quoque modo
22 inuidia
8 mouerant A¹C¹
ipsa Ky
aestimabat B¹Y: aestimabat X

2 suam 8
6 primum Arus. vii. 513. 1
14 uiro A¹, Fro. 100.
15 graecis Fro. cod. A¹: graecis et XN, Fro. A², Arus. vii. 464. 18:
graecis atque Ky psallere Fro., Macr. Sat. 3. 14. 5: psallere et ω, Eutyph.
v. 477. 30 saltare P¹B¹, marg. A²C² teste Seruio, Y, Fro., Macr., Seru. A. 4.
62, G. 1. 350, Eutyph.: cantare XH¹
Eutyph.: om. Fro. 18 fuere KH¹D¹
Ti. Cl. Don. A. 6. 525: -ine A¹B¹K¹H¹D¹F¹
sales e -que om. P
16 est ω, Seru., Macr.: erat
19 libido aY, Fro. 101. 4.
25 post facetiae add.